

TÜRKİYE'NİN RENGARENK ORMANINDA SOYAĞAÇLARININ PEŞİNDE¹

Jak den EXTER

Jenealoji denilen soybilim veya şecerebilim için de kurum ve kuruluş eksik olmayan Hollanda Kraliyeti'nde çoğu "Gri Dalga" içinde yer alan binlerce 65 yaşından büyük olan insan kendi soyağacını araştırmakta. Tabii ki bir memlekette oldukça zengin, vakti bol, akli yerinde, belli bir eğitim ve kültür seviyesine sahip olan, bilgisayardan korkmayan onbinlerce emekli varken ve aynı zamanda kendilerine fikir ve destek veren arşiv, kuruluş ve en başta Jenealoji Merkez Bürosu (Centraal Bureau voor Genealogie) hazır bulunursa soyağacı hiç araştırılmamış bir sülale bulmak da bir hayli zordur. Herkes bu olaya katılsın diye Hollandaca isminin kısaltması CBG olan bu kurum eski sömürgelerimizden Endonezya uyruklu, çoğu Hollandalı-Endonezyalı melezi olan 'Endo-Hollandalılar' ve zamanında Hollanda ordusunda yer almış ve Endonezya'nın istiklali üzerinde Hollanda'ya götürülüp de ayrı kamp ve sonra mahallelere yerleştirilmiş Molukalılar, Güney Amerika'daki eski sömürge Sürinam'dan Hollanda'ya yerleşen Sürinamlılar ve Karayiblerdeki Hollanda Kraliyeti'nin bir kısmı olan Antil Adaları'ndan gelmiş olan Antilliler ve Arubalılar için birer kitapçığın hazırlanmasına karar vermiş.

¹ Bu yazının hazırlanmasında birçok arkadaştan büyük destek gördüm. Başta gelenleri saysam: Ahmet Yüksel, Hüseyin Göçmez, Mustafa Dönmez, Kudret Emiroğlu, Jelle Verheij ve Ömer Türkoğlu.

Hollanda'da azınlıklar için bir şey yapılırsa, ilgili konuda pek olumlu değilse de, sayıları çok olan Faslılar ve Türkler tabii ki unutulmamalıdır. Onlara da bir soyağacı araştırma kılavuzu yapsak olmaz mı derken, Türk gençleri ve öğretmenleri için olacak kitabın yazarı olarak ta beni bulmuşlar. Türklerde öyle bir his, öyle bir istek var mı acaba, kendi kendime sordum, ve varsa eğer genç araştırmacılarımız bu olayı ocakbaşı hikayeleri ile kocakarı ve kırherif lafından ötürü götürebilir mi, doğru dürüst bir şey bulabilir mi acaba?

'Uzaktan Atalar' ortak adını alan projenin CBG elemanına, Türkiye'den yeni dönmüş Gülderen adlı Türk komşusu bir ah çekti: "Şimdi her sene olduğu gibi bir daha Türkiye'ye gittik, bir kere daha akrabalarımız hakkında hikayeler dinledik. Her seferinde yazmak isterim, çünkü hepsini hatırlayamayız. Halalarımız, teyzelerimiz vefaatt ettikten sonra hiç kimse bilmez artık." Hollanda'daki Gri Dalga kadar olmasa da Türkiye'de ve Türkler diasporasında soyağacı merakında besbelli bir büyüme vardır.

Bu makalede, kısa da olsa, konuyla ilgili bazı özellik ve kaynaklara değinmek isterim. Aynı zamanda *Kebikeç* okurlarını yardıma çağırarak istiyorum: Herkes tarafından 'vardır' cevabını duyduğum şu 1934 Soyadı Kanunu soyad listelerini nerede bulabilirim? Soyadı alma, kabul ettirme, yasaklanma, değiştirme ile ilgili güzel örnek var mı, bildiğiniz?

Nerede insan yaşarsa, orada "Neyin nesi oluyoruz. Nereden geldik acaba?" gibi sorular sorulmaktadır. Toplumlar ve topluluklar bu soruya da hep güzel, memnun edici ve gurur verici bir cevap bulmaya çalışırlar. Charles Darwin'e karşı kızgınlık ta bundan ileri geliyor galiba. İnsanoğlunun parlak geçmişini maymunluğa döndürmeye yani yoketmeye çalışmış olmasından... Araştırma, araştırma Türkler Hunlardan geldiklerini meydana çıkabilir, ama bildiğim kadarıyla öyle bir bağlantı bilimsel olarak henüz tespit edilmemiştir. Burada Güneş-Dil Teorisi'nden bahsetmedik bile...

Şecere merakı bazan dini boyutlara ulaşır, ataöven kültürlerdeki gibi veya seyyitler ve şeriflerdeki gibi. ABD'de Salt Lake City'de merkezleri olan Mormonlar'da da çok ilginç bir dini nedeni var; Mormonların inancında "Ölümden sonra vaftiz" olanağı vardır ve bundan dolayı milyonlarca insanın soykütüklerini bir yere toplamış, bilgisayara almışlardır.

Sıradan bir şahsın ise soyağacı merakı neden doğar, acaba? Balık sudayken, suyu sormaz, ancak karadayken sorar gerçeğini gözönüne bulundurarak, bu merak en çok, göçte, uzakta, temaslar kopuk vaziyette veya kısa zamanda kopacak gibi durumlarda, soyağacında sırlı, mucizeli birşeyler aramakla, geç-

mişi acı olan durumlarda doğar. Soyağacı merakı etrafını dolduran ve devamlı başının etini yiyen akrabalarından mı, hafif tozlu ve rengi kaçmış eski fotoğraftan, tuhaf tuhaf bakışlarıyla sana “Beni kim olduğumu bilir misin?” diye seslenen akrabalarından mı ileri geliyor?

Nokta nokta, bu konuyla ilgili bulduğum verilerle karşılaştığım bazı özellik ve problemleri *Kebikeç* okurlarına açıklayayım. Gelecekte jenealojinin bazı temel hatlarıyla, terimleriyle başlayarak daha geniş bir çalışma yapacağım umarım. Jenealojinin temelleri, terimleri ve önemini bilmezsen de okur olarak en azından tehlikesini bilmelisin. Soykütüğünü araştırmaya karar verirsen, iyice bil ki bu merak güzel bir merak yanında aynı zamanda tehlikeli bir merak da olabilir: Kırkpınar başpehlivanların birinin veya Ahmed Hamdi Akseki'nin torunu olabilirsin, Pir Sultan Abdal'ın sülalesinden ve Bülent Ersoy'la akraba da... Büyükkdeden çok çalışkan bir marangoz, usta bir hattat, büyükninen de iyi bir ebe çıkabilir. Ama aynı zamanda sülalen haydutla dolu da olabilir. Araştırma araştıra hiç beklemediğin, hayatını değiştirebilir, kendine güvenini sıfıra indirebilir bazı buluntularla karşı karşıda kalabilirsin. Bir paket sigaraya büyük harflerle yazılan uyarılar ne kadar gerekirse, soykütüğü araştırmalarında da böyle bir ihtar gerekir. Ne kadar parlak bir kimlik getirebilirse o kadar da bozabilir. Türklüğünü ve Türklük gururunu kuvvetlendirmek için jenealojiye başvuran bir kimse Türkiye'de kolay kolay büyük oranla Rum, Çerkez, Yahudi, Ermeni, Kürt, Arap veya Arnavut çıkabilir. Bana bir şey demedin deme sonradan!

Kaynaklara girme olanaklarının genişlemesi

- Türkiye'de atalarımı bulmaya çalışanlar bu şahsi içgüdüyü gidermek için artık bilgisayara başvurabilirler. Enformasyon teknolojisi Google'den tut, E-Devlet'e kadar olanakları kullanabilene müthiş bir kolaylık getirdi. Aynı zamanda kağıt üzerinde kaynaklar pek çoğalmadıysa da elde etme ve kullanma olanakları genişletilmiştir.
- Kaynak konusunda Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) projesi temel rol oynuyor: Biraz şanslı olan herkes kendi sülalesini 19. asrın ortasına kadar takip edebilir, çünkü 1904 Nüfus Sayımı ile başlayarak her vatandaşın annesi ve babasının isimleriyle sisteme girmiştir. Birçok insan herhangi bir nedenden dolayı sayılmamış olabilir. 1904 Sayımı'nda sokağa çıkma yasağı yokmuş ve birçok yere ulaşım olanakları kısıtlıymış. Fakat buna karşın kendilerine özgü bir vatandaşlık numarası taşıyan toplam

144 milyon vatandaş MERNİS sisteminde yer almaktadır. Herkes oturduğu yerin veya kayıtlı olduğu yerin Nüfus İdaresi'ne başvurarak MERNİS'ten veri isteyebilir. Gerektiğinde Nüfus İl Müdürlüğü veya İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne de başvurulabilir: www.nvi.gov.tr

19. asrın öncelerine bakmak ve MERNİS verilerini zenginleştirmek amacıyla diğer birçok kaynağa² başvurma imkanı vardır. Örneğin:

- ***Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri***

1831 Sayımı (II. Mahmut Dönemi) ile 1841 Sayımı (Abdülmecit Dönemi): Bu iki kaynağın tasnifi tamamlanmış olmayabilir ve dolayısıyla ulaşma şimdilik olanaksız olabilir.

Ara Nüfus Sayımları (Nüfus Ceride Defterleri)

Bunlar ana nüfus sayımlarına ek olarak yapılan 6 aylık doğum ve ölüm kayıtlarını içeren nüfus yoklama kayıtlarıdır ki Osmanlı Arşivinin değişik fonlarında Nüfus Ceride Defterleri olarak rastlanmaktadır.

Bölgesel Sayımlar (Atik Nüfus Defterleri)

1904 öncesi bölgesel olarak yapılan sayımlardır. İl nüfus müdürlüklerinde bu kayıtlara ulaşılabilir. Ne yazık ki bunların önemli bir bölümü savaşlar ve yangınlar nedeniyle günümüze ulaşmamıştır.

- ***Temettüat Defterleri***

1840'lardan sonra tutulmaya başlanan kayıtlardır. Yapılan nüfus sayımlarında tespit edilen kişilere ait mal varlıklarını belirlemeye yönelik çalışmalarını ihtiva eder. Osmanlı'nın doğu vilayetlerini kapsamamaktadır.

- ***Tapu-Tahrir Defterleri***

Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren tutulmaya başlanan bu defterler 5 yılda bir yenilenmiş olup bu kaynaklarda kişi ve cemaat adlarına rastlanmaktadır. Köylerin gelir gider durumunu ve bazen hane sayılarını bildirmektedir. Bu kaynaklarda geçen kişi adları lakaplarla birlikte yazılmadığından soyacağı araştırmalarında çoğu zaman önemini yitirmektedir. Yusuf Sarıay tarafından transkribe edilmiş *373 Numaralı 'Ayntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950 / 1543)* (Dizin, Transkribe ve Tıpkıbasım, Ankara, 2000) transkribe edilen tahrir defterlerinin sadece bir örneğidir.

² Bu bölümde yer alan bilgilerin çoğu Başbakanlık Osmanlı Arşiv uzmanlarından Sayın Ahmet Kılıç'ten alınmıştır: www.benimblog.com/levent/8722.

- **Sicill-i Ahval Kayıtları**

Genel Olarak 1879-1909 tarihleri arasında II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nde görev almış memurlara ait hal tercümeleridir ki bu kayıtlarda isim, mahlas, künye, baba ismi, sülalesi, göreve başlayışları, tahsil durumları, liyakat ve ehliyet dereceleri, Gayrimüslim ise milliyeti yer almaktadır. 92000 memurun sicil kayıtları 201 defterde toplanmıştır.

- **Biyografik Eserler**

Osmanlı döneminin önemli kişilikleri hakkında bilgi veren çok sayıda biyografik eser çalışması yapılmıştır. Bunlar; Genel, Sadrazamlar, Şeyhülislamlar, Ulema, Kapdan Paşalar, Reisülküttablar, Hattatlar, Şuara Tezkireleri olmak üzere guruplandırılır. (Eser adları için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*)

- **Vakıf Belgeleri**

Elinde vakfiyeleri olan kişiler bu vakfiyeler yardımıyla kendi ailelerine ait vakıfların belgelerine Osmanlı Arşivleri ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde ulaşabilirler.

- **ATASE (Genel Kurmay Arşivleri)**

Kırım Harbi sonrası askeri kayıtları ihtiva eden bu arşivde askeri görevliler ve şahsiyetler hakkında bilgi bulunabilmektedir.

- **Memur arşivleri**

İçişleri Bakanlığı ve muhtemelen birkaç diğer bakanlıkta eski memur arşivleri vardır. Kalitesi ve giriş imkanları meçhuldür.

Jenealoji konusu için önem taşıyabilen diğer bazı kaynaklar ise şunlardır:

- **Etnografik alan ve arşiv çalışmaları.**

Örneğin birçok soyağacı veren İlker (1992) ve Türk veya diğer azınlıkları yazan Ahmed Refik (1989); Alakom (2004); Aslan (1995); Augustinos (1997); Benli (2005); Dabağyan (2005); Eksertzoğlu (1999); Eroğlu (2003); Güler (1997 ve 2003); Gündüz (2002); Haker (2002); İris (2003); Koçar (1996); Kolaşinli (2001); Özer (2003); Tankut (2000); Yakut (2003); Yavuz (1968) gibi yazarlar.

- **Aile Bibliyografileri**

Örneğin: Acar(1995); Benli (2005); Bingöl (1970); Haker (2002); Ekşi (2004); Kazmaz (2004). Aile bibiyografçıların ilginç tarafı büyük çoğunlukla Doğu Karadenizli olmaları. Oradakiler daha çok mu soyağacına düşkün, daha

çok mu bilgin, yarışmaya mı girmişler, yoksa kendilerini mi beğenmişler? Bilmiyorum.

İnsanlar atalarının bulmakta farklı şansa sahip olmaları ve nedenleri

Geçmişte devletten pek haberi olmayan insan çok olan, önemli oranda azınlık, muhacir ve göçmenden oluşan Türkiye halkı soyağacı kazma sürecinde şansları çok değişik olan fertler içeriyor. Her memlekette olduğu gibi, soyağacı ta eski yıllara gittiği açık açık bilinen insanlar yanında dedesi, ninesinden önceki akrabadan hiç haberi olmayanlar da var. Fakat Türkiye’de bu konudaki fark çok aşırı. Türkiye’de sözde soyağacını ta Adem ve Havva’ya, Peygamber’e ve Orta Asya Türklerine bağlayan Osmanoğulları, seyyid(e) ve şerif(e) sülaleleri, eski Anadolu kentlerin eşrafı bir yanda, sülalesini MERNİS sayesinde bindokuzuncu yüzyılın ortasına kadar görebilenler ortada, ve kendi dedesini, ninesini bile zor bilen binlerce zavallılar diğer yanda. Farklı şanslar bir yanda şahsi mesele, bir yandan da bir şahsın mensup olduğu etnik grupla alakalı.

Etnik gruplara göre şans farklılıkları hakkında şimdilik kısaca şunları diyebilirim:

- Osmanlı zamanında merkezden ve yöresel idari merkezlerden uzak kalan halk devlete fiziki ve bazan da ruhi bir uzaklık duyduğundan dolayı devletin istediği bilgileri vaktinde verme gereğini duymadı veya veremedi. Kastedilen bölgelerde yapılan nüfus sayımlarının kalitesi de oranla düşük sayılabılır.³ Adı geçen bu özellik misal olarak çoğu Kürtler için geçerlidir.
- Osmanlı’nın elinden giden birçok yerde Osmanlı vasiyeti harpte kaybolmuş veya sonradan mahsus olarak yakılmıştır. Misal olarak Balkanlar’da böylece çok evrak yok oldu. Böylece o bölgelerden gelen muhacirlerle ilgili birçok bilgiye ulaşılamamakta.
- Osmanlı’nın Hazine-i Evrâk’ının bir kısmı Cumhuriyet’in ilk yıllarında eski kağıt olarak Bulgaristan’a satılmıştır.
- Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında konar-göçer bir hayat sürdüren halkla ilgili nüfus kütüklerindeki bilgi zayıftır veya hiç yoktur. Birçok Türkmen, Yörük ve Çingene için bu durum geçerlidir.

³ Bknz. McCarthy, Justin, *Muslims and Minorities. The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, 1983

- Sonradan nüfus kütükleri zayıf olan veya varolan kütüklere girmesi zor olan bölgelerden Türkiye Cumhuriyeti'ne kavuşanlar da soybilim araştırmalarında zorluk çekebilirler, mesela Çin'den gelen Kazaklar ile Afgan ilticacılar gibi.
- Türkiye'de de mevcut Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler gibi diasporası ve (dolayısıyla?) soyağaç merakı geniş olan topluluklarının jenealoji siteleri internet'in her köşesinde mevcuttur (bknz. www.cyndislist.com)

Şahısların atalarını bulma şanslarında birçok ayrıntı etkili olabilir. Birçoğunun ortak adına tesadüf diyebiliriz. Bir kimse kendi soyadını kendi ailesinden başka hiçbir yerde bulamıyorsa, ne yapsın? Tam tersi de zor: Türkiye çapında veya memleketin bazı yerlerinde çok yoğun olan bir soyadı taşıyanlar da kendilerine en yakın akrabaları zor bulabilirler.

Türkiye'de en yaygın soyadları (ve en çok verilen isimler) da şunlardır:

- Birkaç websitesinde bir Anadolu Ajansı muhabirinin Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü isim ve soyadı verilerinden derlediği şu bilgiler yer alıyor: *Hayatta olan kişiler arasında 1 milyon 537 bin 458 "Mehmet" isimli kişi bulunuyor, "Mehmet" isimlileri 1 milyon 195 bin 232 kişiyle "Mustafa" izlerken, ardından sırasıyla "Ahmet", "Ali" ve "Hüseyin" isimliler geliyor. Kadın isimlerinde ise 1 milyon 529 bin 170 kişi ile isimleri "Fatma" olanlar ilk sırada yer alıyor. Fatma isimlileri 1 milyon 161 bin 16 kişi ile "Ayşe" izliyor. Sırasıyla, "Emine", "Hatice" ve "Zeynep", en yaygın kadın isimleri olarak sıralanıyor. Aynı istatistiklere göre, Türkiye'de 1 milyon 52 bin 196 kişinin soyadı "Yılmaz". Bu soyismini ise sırasıyla "Kaya", "Demir", "Şahin" ve "Çelik" izliyor. İstatistiklerde bir diğer dikkat çeken unsur, son yıllarda çocuklara verilen isimlerdeki değişim. 1980-1990 yılları arasında, en çok verilen ilk 5 erkek ve kız isimleri, en çok kullanılan isimlerle aynı. Ancak, 1990-2000 yılları arasında doğan erkek çocuklarına verilen isimler arasında "Emre", kızlara verilen isimler arasındaysa "Büşra" ile "Merve" ilk beşte yer almaya başladı. 2000-2005 yılları arasındaysa, bunlara erkeklerde "Furkan", kızlarda "İrem" eklendi. İstatistiklerde bir diğer ilginç nokta da hem erkeklere, hem de kadınlara verilebilen ortak isimler. Ortak isimler arasında erkeklerin en çok sahip olduğu isim, 244 bin 556 kişiyle "Yaşar". Bu ismi aynı zamanda 52 bin 108 kadın da kullanıyor. 125 bin 424 kadının sahip olduğu "Satı" ismini ise 8 bin 630 erkek de kullanıyor. "Ömür" ismi ise 11 bin 472 erkek ve 11 bin 431 kadın tarafından neredeyse eşit sayıda kullanılıyor.*

- Ataerkil toplumun jenealoji alanında tuhaf tuhaf çiçekleri vardır. 20 Temmuz 2006 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde şu haber yer aldı: “Herkesin soyadı ‘Dadük’ Hatay (AA) – Samandağ ilçesine bağlı 200 haneli dağ köyü Gözene’de yaşayan 1.500 kişinin tamamı aynı soyadı taşıyor. Köyün muhtarı Musa Dadük, akraba evliliği yapan dedelerinin 3 asır önce Suriye’nin Laskiye kentinden gelerek yerleştiğini söyledi. Soyadı Kanunu çıktığı günlerde aile büyüklerinden birisinin kaybolan horozlarının bulunması için yetkililerden yardım istediğini belirten muhtar Dadük, nüfus memurunun da Arapça ‘dağa kaçan horozlar’ anlamına gelen ‘Dadük’ soyadını verdiğini söyledi.” Soyadı Kanunu’nun tarihinin Hatay’ın Türkiye’ye katılma tarihinden bir 5 yıl önce olması bu haberin en azından bir kısmını şüpheli kılıyor. Bunu bir yana bıraksak güzel bir jenealojik olaya tanıklık ediyoruz. Köyünü unutmuş gurbetçi bir Dadük’ün torunu Gözene köyüne gelmez birden 1500 akrabaya sahip oluyor. Aynı zamanda Arapçanın stenograflara çok elverişli bir dil olmasını da öğrendik. Diğer hangi lisanda ‘Dağa kaçan horozlar’ beş harflı bir kelime ile ifade edilebilir? Yoksa bu da mı şüpheli?

Arayışta tesadüfün rolünü de küçümsemeyelim. Tesadüfe yardımcı olmak istediğinizde de sahaf, kütüphane gibi bir yerlere gitmek, bol bol memleketi gezmek ve konuyu halkla konuşmak çok yararlı olabilir.

Şu Soyadı Kanunu var ya

- Jenealoji ile ilgili her çalışmada mutlaka bir gün 1934 yılında yürürlüğe giren Soyadı Kanunu önüne çıkar. Araştırdıkça da adı geçen yasanın yürürlüğe girmesi, tartışılması, vaktinde yer yer keyfi uygulanması ve sonradan birçok soyadların mahkeme yoluyla değiştirilmesi de göze çarpar. Arkadaşımız Kudret Emiroğlu *Gündelik Hayatımızın Tarihi* (Ankara, 2001) yapıtında konuyla ilgili şunlar yazıyor: *Türkiye’de soyadı, Japonlar da olduğu gibi, modernleşme-batılılaşma gereklerinden biri olarak 1934’te yürürlüğe giren kanunla mecburi oldu. 1926’da Medeni Kanun’un kabul edilmesine, 1929’da soyadı kanunu için çalışmalara başlanmasına rağmen, soyadı kanununun bu kadar gecikmesinin nedeni araştırmaya muhtaçtır.* Bu sözlerine candan katılıp, gereken araştırmaya katılmayı da düşünüyorum.
- 1954 yılında İstanbul’da çıkan *İş mecmuasının*⁴ 155. sayısının “Aile Hukuku Sosyolojisi ve Anket Usulü” adlı bir ilavesi vardır. Profesör Fındı

koğlu tarafından tertiplenen yazının bir eki ise 1935-1945 yıllarına ait bir "İsim ve Soyadı Müessesesi" anketiden ibarettir. O ankette yer alan sorular da yasanın uygulanmasıyla ilgili hemen tüm önemli olay ve tartışmalardan ileri geliyor. Örneğin:

Soy adı kanununun intişarından sonra soy adı seçme işine karşı muhitinizde alâka gösterdi mi? Bu iş hakkında nasıl bir efkârı umumiye mevcuttu? Muhitinizde yeni tarzda soy adı alma meselesinde Devlet zorunun ne nisbette tesiri oldu? Tanıdığımız aile, ahbab ve tanıdık çevrelerindeki fertlerden tahminen ne kadarı kendi soyadını kendiliğinden gidip önceden kütüğe yazdırdı, keza tahminen ne kadarı, kanunun tazyiki ve ceza korkusu ile yahut <Buna ne lüzum var?> gibi lâkayıtça bir tavırla bu işe tevessül etti? Muhitinizde ötedenberi müstamel olan ve ekserisi ...lar, ...lerle (meselâ Kayalar gibi), ... oğulları (meselâ Kurdoğulları gibi), yahut ...gil ve ... giller (Tütüncügil, Fındıkgiller gibi) lâhika, ilâve ve eklerle nihayetlenen eski tarihî soy adları var mı?Bu tarzdaki eski isimlerini, soy adı kanununun tatbikatı icabı olarak, muhafaza edip kütüğe geçirenleri sıhate ve doğruya en yakın bir şekilde, kabilsen bu maksat için tanzim edilmiş (...) bir liste üzerinden hesaplıyarak, onda veya yüzde üzerinden gösterebilir misiniz? (Not: Bu meselede ankete cevap verenlere şöyle bir tasnif tavsiye edilebilir: a. Eski ailer isimlerini olduğu gibi muhafaza edenler: Meselâ Kurtoğlu gibi. b. Eski aile ismini, oğlu veya gil, lar. Zadeyi kaldırarak muhafaza edenler: meselâ Bayraktaroğlu iken Bayraktar, Kayagil iken Kaya haline getirmek gibi. Eskidenberi mevcut bir kısım soy adlarının ötedenberi kullanış tarzı (yani Kayaoğlu Ahmet, Ağaoğlu Mehmet Şevki, Saracoğlu Osman Nuri, Karabaşoğlu Ziya ilâh... şeklinde evvelâ soy adı, sonra şahıs adları olmak üzere) muhafaza edenler var mı? Yoksa Avrupahlıların soy adını sona getirmelerinden mülhem olan, bu husustaki Türk örf ve âdetini tanımayan yeni soy adı kanununa göre isimlerin yerleri değiştiriliyor mu? (Meselâ Saracoğlu Osman'ın O. Saracoğlu, Alemdaroğlu Mehmed'in M. Alemdaroğluna inkılabı gibi). Muhitinizde bu iki şekilden (...) hangisi daha çok müstameldir? Resmî işler haricindeki gündelik hayatta kendini zorlamaksızın hangi şekil kullanılıyor? Muhitinizde eskiden mevcut olup gerek olduğu gibi, gerek küçük tadilat ile muhafaza edilen soy adlarıyla, tamamile yeni olarak seçilen soy adları arasında kullanılmak, istimal edilmek ve sevilme bakımından bir fark görüyor musunuz? Hangileri daha ziyade yaygın ve tanınmış-

tır? (Mümkün merteye bol misaller getirilmesi iyi olur). Muhi-
tinizde şimdiye kadar soy adlarını kütüğe kaydettirmiyenler var mı? Bu
gibilere, Devlet dairelerinde ne gibi zorluklar gösteriliyor? Bu yüzden ce-
zaya çarpanlar oldu mu? Gerek eskiden mevcut, gerek yeni seçi-
len soy adlarında Türklükten başka kavim, kabile ve soysop mensubiyet-
lerini açıktan açığa gösteren veya hissettiren soy adları var mı? Nelerdir?
(..... kaydı esnasında nüfus memurlarının bu yüzden reddettikleri haller
vâki oldu mu?) Muhitinizde aynı aileden oldukları ve yeni soy adı
kanunu mucibince aynı soy adı almaları lâzımgeldiği halde ayrı ayrı soy
adı seçen kardeşler ve akrabalar var mı? Varsa ne gibi sebeplerden dolayı
bu ayrılığa lüzum görmüşlerdir? Nüfus dairelerince hiçbir müdahale ve
tenvirde bulunulmamış mıdır? Soy adlarına, aile isimlerine
leke sürdürülmesi, kirletilmesi, aynı soyadını taşıyanların bu adı koruma-
ları hakkında muhitinizde ne gibi telâkkiler yaşıyor? Aile namusunun ve
ocağının temiz tutulması ile aile isminin temiz tutulması arasında bir mü-
nasebet görüyor mu? Aile ismini her hangi bir şekilde (meselâ
kızların kaçması, zina, hırsızlık, cinayet, kız kaçırma hallerinde) kirleten-
lere karşı gerek o aile, gerek umumiyetle içtimaî muhit nasıl bir reaksi-
yonda bulunuyor? Muhitinizde kendi yeni soy adlarını sonradan
unutanlar, (ve resmî işlerde soy adları sorulduğu zaman nüfus tezkeresini
açıp göstermek ile iktifa edenler) var mı? Muhitinizin tabiatinden
alınmış, dağlarını, sularını, tepelerini... ilâh. İfade eden eski ve yeni soy
adları, yahut muhitinizin tarihi ile, tarihî ve edebî şahsiyetlerle, masalla-
rile, türkülerile alâkadar eski ve yeni soy adları var mı? Nelerdir?
..... Yeni soy adları ararken (.....) ne gibi menbalara müracaat etti-
niz? Kendiniz mi buldunuz? Bu husustaki bazı **soy adları** risalelerine mi
baş vurdunuz? Başkalarına mı danıştınız? Eski soy adlarınızı muhafaza
etmedinizse onların mânalarından mı mülhem oldunuz? Soy adlarını ken-
diniz bulurken veya başkalarının teklifi ile seçerken nasıl bir **haleti ruhi-**
ye taşıdınız? (..... temenni ettiğiniz bedenî veya manevî bir vasıf, ahlâkî
bir seciye,.. ilâh ile mevsuf olmak haleti ruhiyeleri gibi) Bulundu-
ğunuz yerin sokak ve caddelerindeki dükkânların içinde **soy adı**'nı henüz
levhalarına koymamış olanlar var mı? Bunlara karşı resmî bir ihtar ve na-
zarı dikkati celbetme oluyor mu? Bulduğunuz yerin gazetesi
varsayarsa gazete neşriyatı içinde geçen kimseler öz isimleriyle mi, yoksa öz
isimle birlikte soy adlarıyla mi yazılıyor? Hangi tarza daha tabî ve kolay
görülüyor?

Bu yazıdan en azından şunları öğrenebiliriz:

- Diğer birçok yasada olduğu gibi Soyadı Kanunu'nda da varolan ilgisizlik belli bir oranda ceza korkusu ile önlendi; yine de yasaya uymayan veya günlük hayatta uymayanlar var.
- -oğlu gibi ekleri kullanma hürriyeti tartışmalıdır. Bu konuyla ilgili farklı yöntemler söz konusudur. Bu farklılıklar yalnız bu yazarın yazılarından değil, görüştüğüm birçok arkadaşların soyağacında varolan bir olaydır. Memurların kendi bilgi, istek ve görüşlerine göre çalışmalarını bu yasanın uygulanmasında da büyük bir rol oynamıştır galiba. Halkın bilgisizliği ve bazan da ilgisizliği memurların bu tutumlarına fırsat da verdi.
- Babaları ölmüş olan kardeşlerin soyadlarının aynı olmaması en azından bazı yerlerde teşvik edildi. Kendi isteklerinden de oldu bu olay. Yine Kudret Emiroğlu arkadaşımızın anne tarafı sülalesinde şöyle bir örneğe rastlanır: Trabzon dağlarında yetişen Uzunoğullarından üç kardeş aynı soyadı almaya karar vermişler, fakat inatçılıktan mı başka bir nedenden mi en büyüğü nüfus memurunun yanına gidip kendisine Ergene adını tutmuş. Ergene adını sevmeyen ve abisinin yapmış oldukları sözleşmeyi bozmasından hiç de hoşlanmayan ikinci kardeş 'Abi git soyadını sil de hep beraber bir yenisine karar verelim' gibi bir çağrıda bulunmuş ve olumlu sonuç alamadıktan sonra kendisine Çağrı soyadını almış. Üçüncü kardeş ne yapsın, Yalnız soyadını seçmiş. Demek bir kimsenin soyağacında birbirinden apayrı soyadı taşıyan kişiler mevcut olabilir.

İsim ve soyadları Türkler arasında günlük konulardan değildir, fakat konuyu açarsan hemen herkesin güzel, tatlı, ince esprili hikayeleri vardır. Görüştüğüm hemen herkes 1960 ihtilalini eski soyadını mahkemeye başvurarak geri almak konusunda önemli bir dönüm noktası olarak görüyor.

Demin adı geçen arkadaşımız Kudret Emiroğlu baba tarafı akrabasının bir kısmının altmışlı yıllarda açtıkları davası istenilen sonuca varmamış olsaydı, Kudret Demir olarak yazılarına imzasını atacaktı. Soyadı Kanunu zamanında Maçka'daki nüfus memurunca ne Emir- ne -oğlu kısmı kabul olunmazdı. Ne güzel ki kazanmışlar! Görülüyor ki altmışlı yıllardan çok daha önce buna benzer en azından bir dava açılmış ve de kazanılmış bulunmaktadır: Yine *İş* mecmuası sayı 43-44 (1945)'te şu haber yer alıyor:

*Niksar Asliye Hukuk Hakimliğinden: Niksar'ın Bennak Mahallesinde Bozbe-
yoğlu Hüsnü'nün oğlu Mehmet Ali ve kardeşi Osman Özbek tarafından Özbek
soyadlarının eski aile soyadları olan Bozbeyoğlu olarak tashihini dâva etmeleri
ile C. Savcısı ve nüfus memuru huzuriyle yapılan muhakemede Davacıların
Bozbeyoğlu soyadını almaları kendileri hakkında menfaatli olduğunu ve soyad-
larının değişmesinde mahzur olmadığı anlaşılmağla Özbek soyadlarının iptali-
ne, Bozbeyoğlu olarak tashihine 16-10-944 te karar verilmiş olduğu ilân olunur.*

Yurtdışı işçi çocuklarının soyağacı aramaları Türkiye-Avrupa işçi göcüyle bitmez

Bazılarının 'misafir-işçi' dedikleri Avrupa'ya işçi göcüne katılanların hayat hikayesi oldukça kolaydır. Asırlarca Türkiye'nin bir yerinde oturlardı, belli bir anda Mehmet falan işçi göcüne katılmaya karar verdi ve en sonunda ailece orada kaldı. İşçilerin birçoğunun hayat hikayesi öyle değildir. Onların hayatında işçi göcü ancak göçlerin birini teşkil ediyor. İki örnek:

- Seksenlerin sonunda uçakta Almanya'ya giden pek Moğol'a benzeyen bir Türk işçisiyle komşu idim. Adamcağız Kayseri'den Almanya'ya göç etmiş, fakat öz Kayserili değilmiş: Kendisi 11 yaşındayken ailece Kuzey Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmişler, fakat daha da önce Çin'in Kazakların yaşadıkları bölgesinde dünya'ya gelmiş. Atalarını bulma içinde n'apsın?
- Hollanda Türkoloji öğretmenlerimden biri bir zamanlar İstanbul'da bir taksiciyle konuşmuş. Anlattığı hikaye çok ilginç. Türkiye'nin ortasında oturan bir grup Ahıska Türkü 19. asrın otuzlarında Sovyetler Birliği'nde bir düğüne davet edilmişler. Düğün devam ederken Stalin rejimi hududu kapatmış ve zavallılarımız memlekete kavuşma imkanından olmuşlar. İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru, zamanında düğüne katılanlarımız da aralarında bulunmak üzere Ahıska Türkleri ve diğer birçok Kafkas halkının çoğu Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi doğu Sovyet cumhuriyetlerine sürgün edilmişler. Stalin hem isyancı hem Almanlara yardımcı olmuş veya olabilecek halklardan korktu. Onları sürgüne göndermekle hem o problemi çözdü hem de Gürcü kardeşlerinin bölgedeki hakimiyetini elde etti. 1956 yılında Chroestsjof'un affından yararlayan birçok Kafkas halkı anayurtlarına dnebilmışlerse de Ahıska Türkleri ile Kırım Tatarlarına öyle bir olanak tanınmadı. Neyse bizimkiler Moskova'ya gidebilmişler ve bu hikayenin kahramanı da iş bulmak amacıyla Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başkenti olan Doğu Berlin'e yerleşmiş. 1989 yılı geldiğinde, belki de bizimkinin yardımı ile Berlin kentini ikiye bölen Duvar yıkıldı. Nerede iş bulsun, Batı Berlin'e gitmiş ve biraz para biriktirdikten son-

ra da İstanbul'a dönmüş ve ilginç dünya turuna en azından geçici olarak son vermiş. Bu hikaye oldukça eski bir hikaye olmalı ve kahramanımız büyük ihtimal vefat etmiştir. Mezarı bir zamanlar ufak çocukken çıktığı köyde mi acaba, kendime soruyorum.

Sonuç

Konuyla ilgili görmediğim listeler, kitaplar (mesela Şapolyo'nun Soyadı kitabı) ve konuşmadığım ilginç vatandaşlar her yerde mevcuttur. Onun için bu çalışmam yarıya bile varmamıştır. Ama konunun bana yardım edecek kadar ilginç ve önemli olduğunu gösterdim sanırım. Önemini tartışmak isterseniz, bilin ki, nüfus memuru zamanında 'Kaya' soyadı için 'başkasına verdik, alamazsınız' demeseydi, *Kebikeç* arkadaşlarından Bülent Varlık, Bülent Kaya olurdu. Buna da 'bana ne' dersiniz, okumayı bırakın. Makale zaten bitmiştir.

Kaynakça

- Acar, Ahmet (1995), *Tarihte Hamşioğulları*, Ankara.
- Ahmed Refik (1989), *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966 - 1200)*, İstanbul.
- Akman, Mehmet (1997), *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul.
- Alakom, Rohat (2004), *Orta Anadolu Kürtleri*, İstanbul.
- Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* (2000), Ankara.
- Aslan, Kıyas (1995), *Ahıska Türkleri*, Ankara.
- Augustinos, Gerasimos (1997), *Küçük Asya Rumları, Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Ankara.
- Benli, Faruk (2005), *Mamoylar Aile Tarihi*, Ankara.
- Berzeg, Sefer E. (1995), *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*, Samsun.
- Bingöl, Muzaffer (1970), *İspiroğulları 1541-1970*, Ankara.
- Cumhuriyet* 20 Temmuz 2006, s. 20.
- Dabağyan, Levon Panos (2005), *Türkiye Ermenileri Tarihi*, İstanbul.
- Drie, Rob van, *Stamboonderzoek voor beginners* (Yeni başlayanlar için soyağaç araştırması, Den Haag (Lahey), 2003.
- Eksertzoglou, Haris (1999), *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, 1861-1912*, İstanbul.
- Ekşi, İmdat (2004), *Hakkı Ekşi'den Ekşi Aileye Ekşioğlu Tarihi (1460-2004)*, İstanbul.
- Emiroğlu, Kudret (2001), *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara.

- Eroğlu, Ahmet Hikmet (2003), *Osmanlı Devletinde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara.
- Güler, Ali (1997), *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, İstanbul.
- Güler, Ali (2003), *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara.
- Gündüz, Ali (2002), *Hemşinliler, Dil - Tarih - Kültür*, Ankara.
- Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri (1942), "Safranbolu'da Soyadı Kanununun Tatbikatı", *Çığır*, No. 117 (Ağustos), Ankara.
- Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri (1947), "Soyadı Meselesi: Çankırı'da Soyadı Kanununun Tatbikatı", *Çığır*, No. 117, Ankara.
- Haker, Erol (2002), *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... , Kırklarelili Adaoto Ailesi'nin Öyküsü*, İstanbul.
- İlker, Osman (1992), *Aşağı Maden ve Aşağı Madenliler (A. Hod ve A. Hodlular)*, İstanbul.
- İris, Muzaffer (2003), *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, İstanbul.
- Kazmaz, Süleyman (2004), *Kazmaz Ailesinden Hatıralar*, Ankara.
- Koçar (Kapriyelyan), Hraçya (1996), *Özlem*, İstanbul.
- Kolaşinli, Hayri (2004), *Muhacirlerin İzinde, Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara.
- Öçal, İsmail Cemil (1997), *Soyağacı (Şecere). Aykut Alp, Ertğrul Gazi, Zağnos Paşa, Gülban Hatun, Hatice Hatun ve diğer Soylar*, Ankara.
- Özer, Ahmet (2003), *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Ankara.
- Tankut, Hasan Reşit (2000), *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2000), *82 Numaralı Mühimme Defterleri (1026-1027 / 1617-1618): Özet, Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım*, Ankara..
- Yakut, Kemal (2003), "Eskişehir'de Nüfus ve 1916 Nüfus İstatistiği", *Kebikeç*, No. 15, s. 173-185.
- Yavuz, Edip (1968), *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, Ankara.

Özet: Bu çalışma Türkiye'de soyağacı araştırmalarının kaynakları, zorlukları ve Soyadı Kanunu uygulamaları hakkında bazı gözlemleri dile getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: jenealoji, soyağacı, soyadı kanunu.

In pursuit of genealogies in the colourful forests of Turkey

Abstract: This study presents some observations on the sources and difficulties of genealogical research in Turkey, and the complications caused by the implementation of the law for surnames.

Keywords: genealogy, genealogy trees, the law for surnames.